

Смоляна Т.А.,
аспірант Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна
e-mail: smolikito@rambler.ru

КОНЦЕПТ *ORDNUNG* ВЕРБАЛІЗОВАНИЙ НІМЕЦЬКОМОВНОЮ МАКСИМОЮ

У статті розглянуто телеономний валоратив *ORDNUNG* як одиницю німецької лінгво-та етнокультури, встановлено, що даний концепт має соціальну значущість, яка знаходить своє віддзеркалення у об'єктивації концепту в мові значною кількістю лексичних одиниць, та показано як німецькомовна максима їх актуалізує.

Ключові слова: валоратив, концепт, максима, мовні засоби, ціннісна картина світу

Дослідження картини світу зумовлене утвердженням у лінгвістиці антропоцентризму. Оскільки картина світу формується в кожного індивіда в процесі соціалізації, то вона несе на собі національно-культурний відбиток. Цінності є найвищими орієнтирами, котрі визначають поведінку людини та складають найбільш важливу частину мовної картини світу.

Актуальність дослідження визначена ідеєю антропоцентризму, який є ключовим для сучасної лінгвістики, та згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови [8, с. 32]. Цей принцип застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини як посередника спілкування, засобу зберігання досвіду, знань, менталітету, культури. Саме ці чинники і містить в собі *об'єкт* нашого дослідження, німецькомовна максима, котра (у більшості випадків) актуалізує концепт *ORDNUNG*, тож ж актуальність полягає у визначенні мовних репрезентацій зазначеного концепту.

Німецькомовна максима – це висловлення, яке вербалізує норму поведінки людини, що містить узагальнену, глибоку, лаконічну думку певного автора (або народу), із встановленням правил поведінки, основних логічних або етичних принципів, котрими людина керується у своїх вчинках. *Предметом* аналізу вважаємо мовні репрезентації концепту *ORDNUNG*, котрий актуалізується у

максимах Нового Заповіту та максимах таких представників німецькомовної лінгвокультури як Й. Гете, Г. Ліхтенберг, Ф. Ніцше тощо, *метою* є виявлення лексичних засобів, які вербалізують концепт ORDNUNG на основі лексикографічних джерел.

Методологічним підґрунтям даного дослідження слугували результати досліджень таких вчених як А. Вежбицька, С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, В.О. Маслова, З.Д. Попова, Ю.С. Степанов, І.А. Стернін, А.М. Приходько, Т.С. Медведєва, Н.В. Нечаєва та інші [1, 2, 5, 6,7].

Сукупність концептів, котрі розглядаються у аспекті цінностей, створює ціннісну/валоративну картину світу. Валоративну картину світу ми трактуємо як лінгвокультурний когнітивний конструкт, котрий інкорпорує сукупність валоративів [6]. Валоративний епістрат – найголовніша іпостась концепту, оскільки, згідно з думкою А.М. Приходька, концепт – це не просто схоплене знаком поняття, а суть поняття з етно-соціо-психо-лінгво-культурного порядку з чітко вираженою компонентою [7, с. 55-64].

У цьому складному ментальному утворенні виділяють найбільш значні для даної культури смисли, ціннісні домінанти, сукупність котрих і утворює відповідний тип культури, котрий підтримується і зберігається у мові. Ось чому ціннісна сторона концепту є визначальною для того, щоб концепт можна бути виокремити.

Під концептом, слідом за В.І. Карасиком, ми розуміємо багатомірне ментальне утворення, що має образно-перцептивну, понятійну та ціннісну сторони [2, с. 73]. А.М. Приходько в екстрополяції на німецький етнічний менталітет розподіляє концепти на абсолютні та регулятивні, стверджуючи, що над усіма ними домінує концепт ORDNUNG як такий, котрий є регулятивним абсолютном, або абсолютним регулятивом [7].

Концепт ORDNUNG є «даховим» валоративом німецької лінгвокультури [там само, с. 174]. Засобом виявлення понятійної складової концепту є аналіз лексико-граматичних джерел, де зафіксовано основні значення імені концепту. Аналіз німецькомовних джерел виявляє наступні ознаки концепту ORDNUNG:

- 1) das Ordnen, Regeln. Art und Weise, wie alles geregelt oder geordnet wird (спосіб урегулювання чогось);
- 2) das Geordnetsein, ordentlicher Zustand (упорядкований стан);
- 3) geregelter, übersichtiger Tagesablauf, geordnete Lebensweise (упорядкований чіткий розклад дня, спосіб життя);
- 4) Zucht, Disziplin (дисципліна);
- 5) Einhaltung der Disziplin, bestimmter Regeln im Rahmen einer Gemeinschaft (дотримання правил у рамках якоїсь спільноти);
- 6) auf bestimmten Normen beruhende Regelung des öffentlichen Lebens (процес регулювання, котрий базується на відповідних нормах);
- 7) einen bestimmten Sachbereich umfassendes Gesetz, Gesamtheit von zum Teil ungeschriebenen Vorschriften und Regeln (закон, котрий охоплює відповідні положення);
- 8) Aufbau, innere Struktur (внутрішня структура);
- 9) System von wirtschaftlichen, politischen, sozialen und anderen Verhältnissen von Werten und Normen, Organisation, Anordnung der Teile des Ganzen (система різного роду цінностей та норм, упорядкування частин цілого/загального);
- 10) Stufen-und Reihenfolge oder Stufe in einer Reihenfolge (послідовність та ступінь у рамках послідовності);
- 11) Zustand, im dem jemand gesund ist, etwas funktioniert, j-d mit etwas zufrieden oder einverstanden ist (стан добробуту).

Таким чином, ми можемо сформулювати дефініцію концепту *ORDNUNG*. Ordnung – це процес упорядкування, або стан упорядкованості, котрий має систему та структуру, ознаку структурованості та прагне до досягнення добробуту.

На наступному етапі вивчення понятійної складової концепту виокремлюємо такі синоніми концепту *ORDNUNG* як geregelter Zustand, Gang, Tagesablauf, Zucht, Disziplin, Drill, Korrektheit, Genauigkeit, Regelung, Regelmäßigkeit, Gleichmaß, Planmäßigkeit, Richtigkeit, Wohlanständigkeit, Anordnung, Gruppierung, Reihenfolge, Gliederung, Schema, Systematik, Abstufung,

Arrangement, Zusammenstellung, Zuordnung, Folge, Klasse, Kategorie, Gattung, Abteilung, Reihe, Rubrik, Schablone, Rhythmus, Ebenmaß, Geordnetheit.

Аналіз синонімічного ряду дозволяє виокремити такі групи ознак:

- 1) Zucht, Disziplin, Drill (дисципліна);
- 2) Tagesablauf, geregelter Zustand, Planmäßig-, Regelmäßigkeit (розпланований хід подій);
- 3) Reihenfolge, Zusammenstellung, Reihe (певна послідовність);
- 4) Schema, Anordnung, Klasse, Abstufung, Gliederung, Systematik (наявність системи та структури);
- 5) Korrektheit, Genauigkeit, Richtigkeit (точність та правильність) [3, с. 43].

Мовні засоби, які формують номінативне поле концепту і тим самим виступають засобами його вербалізації, є наступні: 1) безпосередні номінації концепту; 2) похідні номінації концепту; 3) лексичні одиниці, що виступають однокореневими словами до номінації концепту; 4) симіляри; 5) контекстуальні синоніми; 6) okazіональні індивідуально-авторські номінації; 7) сталі словосполучення, синонімічні домінанту концепта; 8) фразеосполучення; 9) паремії; 10) метафоричні номінації; 11) сталі висловлення з ключовим словом; 12) вільні словосполучення, котрі номінують ті чи інші ознаки концепту [2, с. 69-71]

Посилаючись на дослідження А.М. Приходька, вважаємо, що у сучасній німецькій лінгвокультурі поняття <die Ordnung> може мати щонайменше 5 основних значень:

- 1) процес, стан і результат упорядкованості чогось, у тому числі й образу життя;
- 2) ієрархія, дисципліна, слухняність через дотримання законів, правил і норм, встановлених суспільством (державою) і ним (нею) контрольованих;
- 3) черговість, послідовність, структура, система;
- 4) особлива форма об'єднання людей;
- 5) релігійна, космічна організація світу [7, с.176].

З наведених ознак для німецькомовної максими є найбільш релевантним саме друге значення, оскільки максима вже у своєму визначенні має номінації <дотримання законів, правила, норми поведінки, встановлені суспільством, державою, індивідом>.

Необхідність порядку у образі життя регулюється численними проскрипціями у вигляді дозволів і заборон, про що свідчать наступні приклади німецькомовних максим.

(1) *Worin jeder berufen worden ist, Brüder, darin soll er vor Gott bleiben. (Das Neue Testament, 1.Korinther 7:24)* (1)

Зазначена максима Нового Заповіту завдяки <*soll bleiben*>, <*vor Gott*> актуалізують концепт *ORDNUNG*, хоча і не має прямої його номінації, вона показує релігійну організацію та дотримання встановлених правил.

(2) *Ordnung führt zu allen Tugenden. Was aber führt zur Ordnung?* (Г.К. Ліхтенберг) (2)

У лінгвокультурній свідомості німців концепт *ORDNUNG* об'єктивується як феномен, здатний бути і результатом, і процесом. Як процес він отримує позитивну або негативну оцінку, а як процесуальна об'єктивація припускає осмислення концепту в термінах каузації [6, с. 176-177]. Приклад ілюструє завдяки лексемі <*führen*> процесуальність зазначеного концепту.

(3) *Ein jedes Ding an seinem Ort, erspart viel Zeit und böse Wort. (Sprichwort)* (2)

Приклад є максимою народного походження, паремією.

Загальновідомими є факт, що в пареміях міститься «душа народу» [4, с. 133] В.І. Карасик виділяє 8 груп паремій, до яких належать наступні норми: взаємодія, життєзабезпечення, контакт, відповідальність, контроль, реалізм, безпека, розсудливість. Науковець вважає, що норми контролю та життєзабезпечення є етичними нормами. Групи норм реалізму, безпеки та розсудливості відносить до утилітарних [2, с. 34]. Одне те саме прислів'я за відповідними умовами може прираховуватись як до етичних, так і до утилітарних [там само, с.101]. <*jedes Ding an seinem Ort*> експлікує стан, упорядкованість, структуру, що є основними значеннями поняття <*die*

Ordnung> . Використовуючи класифікацію, запропоновану дослідником, німецькомовну максиму відносимо як до етичних норм, так і до утилітарних. Приклад 4 містить пряму номінацію концепту та ілюструє норму контролю, а приклад 5 ілюструє розсудливість, що є утилітарною нормою та актуалізує концепт завдяки деривату.

(4) *Wer die Ordnung und Gesetz macht, soll der erst sein, was er hält.* (2)

(5) *Wer die Ordnungsliebe treibt zu weit, der stiehlt sich und anderen die Zeit.* (2)

На прикладі саме паремій можна найбільш чітко відстежити ціннісну складову концепту, оскільки у більшості випадків паремій ім'я концепту, котре асоціюється з ефективністю та успішною діяльністю у суспільстві, законністю, рівновагою, має позитивну конотацію [3, с. 53].

(6) *Gebraucht der Zeit, sie geht so schnell von hinnen, doch Ordnung lehrt euch Zeit gewinnen.* (Й. Гете) (2)

Пряма номінація <Ordnung > та лексема <lehrt> , що підтверджує процесуальність концепту, експлікує домінуючу німецьку темпоральну тенденцію, а саме орієнтацію на час, врахування чинника часу, точності часу.

(7) *Die innere Welt aufräumen! Da gibt es noch viele falsche Wesen!* (Ф.Ніцше) (2)

Наказовий спосіб, де вживається лексема <aufräumen> апелює до порядку, у більшості випадків ім'я концепту асоціюється з ефективністю, успішністю та має позитивну конотацію. Ім'я концепту, маючи широку семантику, часто потребує уточнення, який саме із аспектів порядку висувається на передній план. Приклад ілюструє ознаку <Sauberheit, Sauberhaltung>.

(8) *Immer die gegenwärtige Stunde, das ist Gottes Stunde. Das ist das Stück Ewigkeit und das Stück Chaos, das um Gestaltung ringt – in dir – durch dich.* (Г. Келлер) (2)

<um Gestaltung ringen> називає такі ознаки як концепту <Fleiß, Disziplin> та належить до релігійної організації , завдяки гіперонічним включенням <das ist das Stück Ewigkeit und das Stück Chaos> надає максимі експресивності.

(9) *Wir müssen die Dinge lustiger nehmen, als sie es verdienen; zumal wir sie lange Zeit ernster genommen haben, als sie es verdienen.* (Ф.Ніцше) (2)

Актуалізація концепту завдяки граматичній формі < *müssen ... nehmen* > актуалізує значення < *Regulierung* > та свідчить про упорядкованість життя у німецькомовному соціумі.

(10) Und andere gibt es, die heißen Tugend das Faulwerden ihrer Laster, und wenn ihr Haß und ihre Eifersucht einmal die Glieder strecken, wird ihre Gerechtigkeit munter und reibt sich die verschlafenen Augen. (Ф.Ніцше) (2)

< *das Faulwerden ihrer Laster* >, < *Haß und ihre Eifersucht strecken die Glieder* >, < *ihre Gerechtigkeit wird munter* >, < *sich die verschlafenen Augen reiben* > наведені одиниці експлікують необхідний для нормального функціонування соціуму стан. Зазначена А.М. Приходьком цінність концепту проявляється у даному випадку у егалітарному модусі спілкування [7, с. 192], де соціум спрямований на універсалістську етику, де можна спостерігати реформування моральних цінностей та поведінкових стереотипів. Максима, актуалізуючи концепт *ORDNUNG*, висходить до значення узгодженості, орієнтації на правила та норми.

(11) Bitte nie! Laß dies Gewimmer! Nimm, ich bitte dich, nimm immer! (Ф.Ніцше) (2)

Імперативний модус соціодискурсивної поведінки був довгий час домінуючим у Німеччині. Наказовий спосіб експлікує дисципліну, принцип, категоричність.

(12) Wenn du aber ins Leben hineinkommen willst, so halte die Gebote.

(Das Neue Testament, Matthäus 19:17) (1)

Концепт *ORDNUNG* є також невід'ємною частиною духовної сфери німецького менталітету, словосполучення < *die Gebote halten* > демонструє порядок та духовну організованість індивіда /соціуму, наведений приклад завдяки підрядному умовному реченню свідчить про належність вербалізованого концепту до таких груп як <життєзабезпечення> та <безпека>.

(13) Darum wird ein Mensch Vater und Mutter verlassen und seiner Frau anhängen, und es werden die zwei ein Fleisch und sein, so dass sie nicht mehr zwei sind, sondern ein Fleisch? Was nun Gott zusammengefügt hat, soll der Mensch nicht scheiden. (Das Neue Testament, Matthäus 19:4-5) (1)

Оскільки німецькомовна максима може бути як висловлення // речення, так і текст, але вона має у собі моралістичний характер та норму поведінки, тож семантичний об'єм відповідає тематичній лінії.

Розглядаючи наведений приклад, можна говорити про групи <взаємодія>, <безпека>, <розсудливість> утилітарних та етичних норм. Граматичні маркери (модальне дієслово, майбутній час) < *soll nicht scheiden* >, < *werden die zwei ein Fleisch und sein* > показують ознаку <дисципліна>.

(14) Wenn du vollkommen sein willst, so geh hin, verkaufe diese Habe und gib den “Erlös” den Armen. Und du wirst Schatz vom Himmel haben.

(Das Neue Testament, Matthäus 19:21) (1)

(15) Wacht nun und betet zu aller Zeit, dass ihr imstande seid, diesem allem, was geschehen soll, zu entfliehen und vor dem Sohn des Menschen zu stehen!

(Das Neue Testament, Lukas 21:36) (1)

Г. Байер розглядає <Ordnung> з 3 позицій, а саме з позиції світу, суспільства та індивіду. Світ являє собою одне ціле, у порядку, створеному Богом є свій час, призначення та наповнення. Існує 4 сфери, де <Ordnung> потрібен людині, а саме: спосіб життя, професія, питання щодо майна та внутрішній стан. Суспільство теж потребує порядку, там є відповідні закони, настанови та інститути [3].

У релігійних проповідях підкреслюється важливість порядку у соціальних відносинах, взаємовідносинах та організації побуту. Приклади максим ілюструють порядок створений Богом, котрий нерозривно пов'язаний з порядком у соціумі та окремим індивідом.

У разі виконання певних дій (продати оселю, роздати отримані за це гроші) (порядок стосовно суспільства), можна отримати Царство Небесне (стосовно Бога) (приклад 14), за певних умов (що людина буде молитися та бути активною) (стосовно індивіда), вона може уникнути майбутніх страждань та предстати перед Господом (стосовно Бога) (приклад 15).

На основі аналізу німецькомовних максим можна наступним чином представити концепт *ORDNUNG*:

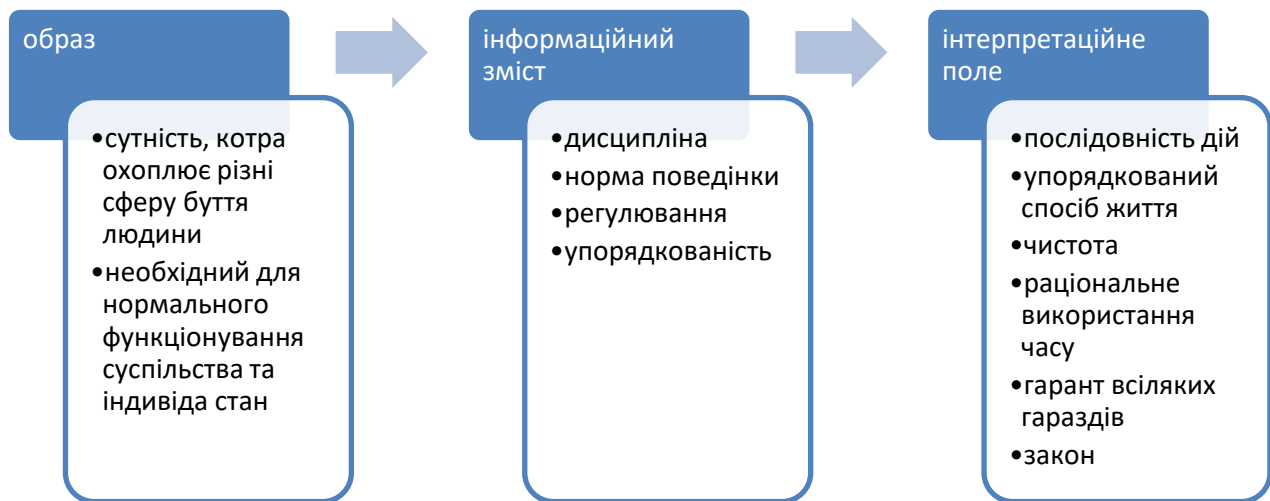

Рис.2. Структура концепту *ORDNUNG*, вербалізованого німецькомовною максимою

Німецькомовна максима у більшості випадків актуалізує концепт *ORDNUNG*, валоратив, вона регулює німецьку культуру та сприяє певній її динаміці та напрямку, встановлює принципи та норми поведінки. У німецькій культурі всі фрагменти дійсності підлягають певним правилам, застереженням, обмеженням, настановам. *ORDNUNG* займає провідне місце у концептосфері німецького соціуму, він є частиною свідомості та духовно-морально-етичної сфери. Максима вербалізує концепт завдяки прямим номінаціям, дериватам та лексичним одиницям, що виступають однокореновими словами до номінації концепту, граматичними формами. Перспективою нашого подальшого дослідження є виокремлення концептів, котрі вербалізують норму поведінки людини, а саме ЧЕСНІСТЬ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ тощо.

Список використаної літератури

1. Карасик В. И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс/ В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
3. Медведева Т.С. Ключевые концепты немецкой лингвокультуры: монография / Т.С. Медведева, М.В. Опарин, Д.И. Медведева ; под. ред.Т.И. Зелениной. – Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2011. – 160 с.

4. Панченко Н.Н. Обман // Антология концептов / под. ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – С. 129-142.
5. Попова З.Д., Стернин И.А. К проблеме унификации лингвокогнитивной терминологии / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Кемерово, 2004. С. 53-54
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.
7. Приходько А.М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с .
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія /О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля - К, 2006. – 716 с.
9. Duden. Das Herkunftswörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 2010. –В.7. – 1324 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Das Neue Testament. Brockhaus Verlag Wuppertal und Zürich
Umschlaggestaltung: Carsten Buschke, Solingen. Druck u. Bindung: Ebner Ulm, Bielefeld, 1992. – 571 S.
- 2.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aporismen.de>

Смоляная Т.А. Концепт *ORDNUNG*, вербализованный немецкоязычной максимой

В статье рассматривается телеономный валоратив *ORDNUNG* как единица немецкой лингво- и этнокультуры, определяется, что указанный концепт имеет социальную значимость, которая находит свое отображение в объективации концепта в языке значительным количеством лексических единиц, показано, как немецкоязычная максима их актуализирует.

Ключевые слова: валоратив, концепт, максима, языковые средства, ценностная картина мира.

Smolyana T.A. Concept *ORDER* verbalized with German maxim

Summery

The object of the study is German maxim, which identifies behavioral norm of personality and of society.

The main aim of the article is to outline concept ORDER on the basis of the material of German maxim and to demonstrate value component of this concept.

The object of the study is the nomination of concept ORDER that were determined on the lexicographical sources.

It is primarily drawn attention to the structure, formation and semantics of this concept.

Such analysis can present information about the main features, content of the concept and the ways they are brought up to.

It has been found that different lexical and grammatical elements form core and periphery of concept ORDER. In the basis of different nominations are identified mostly common nouns/ linguistic means (discipline, purity, behavioral norm, regulation, adjustment, structure).

It has been identified image of the concept, informational field of the concept, interpretational field of the concept.

The analysis of other concepts of German society should be continued, because conceptual analysis of German maxim has been researched.

Key words : *axiological picture of the world, concept, linguistic means, maxim, valorative.*